

Nagy János

A városok és az adókérdés az 1764–65. évi országgyűlésen Pest város követjelentéseinek tükrében*

A 18. század közepéről szóló országgyűlés-történeti narratívák középpontjában az adóviták álltak, amelyek során a szabad királyi városok követei általában, mint a kormányzat biztos, de a döntéshozatalba csekély beleszólással bíró támogatói jelentek meg. A városok követeinek diétai tevékenysége kimerült sérelmeik előadásában és – felettes szervük, a Magyar Kamara nyomására – a kormányzat előterjesztéseinek támogatásában.¹ A jómódú birtokos nemesség által reprezentált vármegyei követekhez képest a városiaknak alárendelt szerep jutott, mivel a többi rend lenézően viszonyult hozzájuk, s csekélynek tartotta közéleti, jogi és nyelvi felkészültségüket.² A rendi közvélemény úgy tartotta, hogy a szabad királyi városok számának szaporításával az uralkodó tudatosan törekszik arra, hogy az őt támogató városi szavazatokkal rákényszerítse az akaratát a többi rendre, ám a döntéshozatali rend 18. század közepétől megfigyelhető változása, vagyis a fejenkénti szavazások lassú eltűnése és a szavazatok súlyozása (ponderálása) a józanabb és tekintélyesebb résznek nevezett (*sanior et potior pars*) vármegyei követeknek kedvezett.³ A források alaposabb tanulmányozása azonban arra a meglepő eredményre vezet, hogy a városi követek diétai szereplése nem minden esetben jellemezhető ennyire egyoldalúan. A kutatások például az 1728–29. évi diéta esetén bizonyították, hogy a városok egy tekintélyes csoportja egy ideig dacolt az adóreformmal és vele együtt az adóemeléssel is, csatlakozva a vármegyei követek ellenzéki csoportjához. Attól tartottak ugyanis, hogy a kormányzat által lombardiai mintára bevezetendő adókataszter a városokra és lakosságra nézve anyagilag káros kö-

* A tanulmány megírásához szükséges kutatásokat „A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848) II.” (NKFI 143017) projekt támogatta.

¹ Horváth 1873: 306–307; Szijártó 2005: 168, 314–316.

² Oszetzky 1935: 61–62; Grünwald 2001: 96; Tóth 2010: 472. A városi követeket érő lenéző magatartás nemcsak a vármegyék és városok közti gyakori konfliktusokból származott, hanem abból is, hogy a vármegyei követek csoportjától eltérően nem nemesi származásúak és németes műveltségűek voltak. A városok ezt a hátrányukat azzal igyekeztek ellensúlyozni, hogy olyan nemeseket bíztak meg a képviselőségükkel, akik jártasabbak voltak a közügyekben és kiváltságaik révén eleve nagyobb tekintéllyel rendelkezettek. Erre: Nagy J. 2016: 185–186.

³ Nagy J. 2017: 70–71. A fejenkénti, illetve testületenkénti szavazás gondolata még az 1764–65. évi országgyűlésen felmerült, de tudomásom szerint ezt a rendek ellenállása megakadályozta. Erre: Csizmadia 1983: 42.

vetkezmenyekkel járhat.⁴ Az 1764–65. évi országgyűlésen a magyar politikai elit egyaránt szembesült a hétéves háború kiadásainak finanszírozásához szükséges hadiadó emelésének rémével, illetve ezzel összekapcsolva a nemesi felkelés pénzbeli megváltásával és az urbáriumok szabályozását célzó kormányzati reformokkal, amelyek ismételten veszélyeztették a rendi kiváltságokat.⁵ A szakirodalom szerint a magyar rendiség rövid időre egységfrontba rendeződött a kormányzat abszolutisztikus reformtörekvéseivel szemben, amelyeket immár nemcsak a vármegyei követek elleneztek, hanem a főrendek egy része és a klérus is.⁶

Jelen írásomban Pest szabad királyi város követei és tanácsa között az 1764–65. évi országgyűlés idején folytatott, Budapest Főváros Levéltárában található levelezése alapján azt vizsgálom, hogy miként látták a városok az adóvitákat,⁷ hogyan változott meg az álláspontjuk az emelés és reform elutasításától annak támogatásáig, milyen csatornákon igyekeztek érdekeiket érvényesíteni az országgyűlésen és a kormányzati apparátuson belül, illetve, hogy a csoporton belül végül létrejöttek-e belső törésvonalak.

Elképzeléseim szerint 1764–65-ben a „negyedik rend” – nem úgy, mint az 1728–29. évi diéta idején – a magyar rendiség részeként és saját alapvető érdekeitől vezetettve, kezdetben a rendiség más csoportjaival együtt elutasította az adóreformot és -emelést, ám a Magyar Kamarának való hagyományos alárendeltsége és a vármegyékkel fennálló sokrétű ellentétei miatt ez a koalíció hamar felbomlott. Megközelítésmódomat befolyásolja a politika kultúrtörténetét vizsgáló kutatási irány, amely a politikai döntéshozatali mechanizmusokat tekinti kutatása tárgyának, vagyis a hétköznapi konfliktusokkal és együttműködési formákkal, az írásbeli és szóbeli kommunikációval, a ceremóniákkal foglalkozik.⁸ A pesti követjelentések részletező és leíró elbeszélésmódja lehetőséget nyújt arra, hogy bepillantást nyerhessünk – a hivatalos hangú diétai naplókön túl – a történelmi szereplők élményvilágába és azokba a társadalmi gyakorlatokba, amelyeket más forrásból nem ismernénk így meg. Ez az egyedi látószög nemcsak az egyes országgyűlési szereplők partikuláris egyéni érdekeire világíthat rá, hanem az „országos ügyeket” is más fénytörésben láttathatja.⁹ Nem foglalkozom a követküldés Pestet

⁴ Szijártó 2005: 290; Nagy J. 2020a: 29–50.

⁵ Mária Terézia 1 millió forintos hadiadó emelés megszavazását kérte a rendektől, emellett a nemesi felkelés (*insurrectio*) reformját is szorgalmazta, amely az addigi 80 000 nemesi felkelő helyett 30 000 fős állandó hadsereg felállítását vagy helyette pénzbeli felajánlást jelentett volna. Mindezt tetézte Kollár Ádámnak, a bécsi udvari könyvtár igazgatójának a magyar klérus és nemesség előjogait támadó könyvének megjelenése, amely nagy port vert a diétán. Csizmadia 1964: 214–227; Szijártó 2005: 248–249.

⁶ Szijártó 2016: 121; Forgó 2017: 16.

⁷ Szélesebb értelemben használva a fogalmat, tanulmányomban nemcsak a hadiadó emelését, hanem annak az egyes törvényhatóságok közötti felosztását, a kormányzat ehhez kapcsolódó további pénzügyi követeléseit, így a nemesi felkelés reformját, illetve az uralkodó által specifikusan a városoktól követelt adó, a *census regius* bevezetését övező vitáknak a levelezésben is előkerülő eseteit tárgyalom.

⁸ Forgó 2017: 305.

⁹ Forgó 2012: 184–186.

érintő várospolitikai aspektusaival, csak jelzem, hogy a pozsonyi diéta Scopek Ferenc főjegyző és családja oligarchikus hatalomgyakorlásának végnapjaira esik, mely hatalomgyakorlás visszásságaira az 1766-ban kiküldött Szlávy Pál királyi biztos nyomozása derít majd fényt.¹⁰

A KÖVETEK KIKÜLDÉSE ÉS ANNAK CÉLJAI

1764. június 6-i ülésén a városi tanács Anton Katics és Ignatz Kastberger szenátorokat küldte ki a diétára.¹¹ Mindketten városi hivatalnokok voltak, akik nem sokkal korábban kerültek be a belső tanácsba, így az országos politikában járatlannak számítottak. A követek tapasztalatlansága és ismeretlensége (a budai követekével együtt) olyannyira feltűnő volt, hogy ezt még Batthyány Ádám tárnokmester is a városi tanács szemére vetette.¹² Némileg eltérő társadalmi környezetből érkeztek: míg Katics erdélyi, dévai születésű volt és kereskedőből lett városvezető,¹³ aki a szószólói és árvaszámtartói (1756) tisztségéből lépett elő szenátorrá (1763), addig Kastberger – pesti születésű lévén – végigjárta a városi hivatali ranglétrát. Katics alig két hónapot töltött el a diétán, a közelgő pesti országos vásárra hivatkozva augusztus elején kérte hazautazásának engedélyezését, amelyet feltehetően költségcsökkentési okokból meg is kapott, így a város diétai képviselőjét a továbbiakban követtársa egyedül látta el.¹⁴ Kastberger hivatásszerűen végezte a tisztviselői munkát: járulnökként kezdte (1728), majd betöltötte az adószedői (1732), az alkamarási (1733), később pedig (1746-tól) Pest város első számvevői tisztségét. Közvetlenül a diéta előtt lépett elő belső tanácsossá (1764. június 4.),¹⁵ mely pozíciót a városi eliten belül zajló hatalmi harc eredményeként,

¹⁰ Bónis 1975: 171–177.

¹¹ BFL IV.1202.a 144. 1764. június 6. A négy nappal korábban összehívott tanácsülésen egyszer már sor került a követválasztásra. Ekkor Anton Katics mellé Johann Papicsot (Franz Scopek városi jegyző egyik vejét) küldték volna ki, ám számomra eddig ismeretlen okból négy nappal később végül az utóbbit nem, hanem helyette Kastbergert delegálta a város a pozsonyi diétára. Lásd uo. 141. 1764. június 2.

¹² BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. július 6. Anton Katics és Ignatz Kastberger jelentése a tanácsnak. A tapasztalt és alkalmas követek hiánya Pest esetében annak fényében lehet érthető, hogy a város főjegyzője, Scopek Ferenc (1703–1766), aki három korábbi diétán (1728–29., 1741., 1751.) vett részt, ugyan még élt, de mégsem őt küldték Pozsonyba. Feltehetően ez összefüggésben állt idős korával és a városon belül addig gyakorolt befolyásának visszaszorulásával. Scopekre: Dümmerth 1968: 251; Bónis 1974: 157; BFL IV.1202.cc a.a. 920. Scopek Ferenc végrendelete.

¹³ BFL IV.1202.c Int. a.a. 3938 I. Tisztújítási iratok. 1759. év.

¹⁴ Katics 1764. augusztus 21-én utazhatott haza. BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. augusztus 6. Anton Katics levele és a városi tanács válaszlevelének fogalmazványa: uo. Pest, 1764. augusztus 15.

¹⁵ Schmall 1899: 141, 165, 207.

Georg Josophy szenátor unokaöccsével, Xaver Maygruberrel versenyezve szerezte meg, a Magyar Kamara hallgatólagos támogatásával.¹⁶

A város követei 1764. június 16-án érkeztek Pozsonyba,¹⁷ de a tanács csak ezután, június 18-án állította össze követei számára az utasítást, amelyik néhány fontos jogi-anyagi kérdésben adott iránymutatást, ám a követeket rendszeres (heti 2-3 alkalommal elküldött) írásos jelentéstételre kötelezte, előírva a város érdekeit és jogait érintő ügyekben történő tudósítást. Ezekre válaszul – reagálva az aktuális kihívásokra – a városi tanács rendszeres pótutasításokat adott ki. Az eredeti utasítás arra intette a követeket, hogy semmilyen fej- vagy vagyonadóba (*capitis aut substantiae census*) ne egyezzenek bele, a *contributio* kivetésének módját a nemesi föld adómentességének elvének (*ne onus fundo inhaereat*) figyelembevételével kell megőrizni. A tanácsosok követutasításukban hangsúlyozták, hogy a nemességbe a városok is beletartoznak, mint kollektív nemesi személyek, és az 1514. évi 23. törvénycikkre hivatkoztak (az instrukció 8. pontjában). A levelezésben Pest lehetséges érdeksérelméről ebben az esetben ugyan nem esett szó, ám egy korábbi (1728–29. évi) analógia alapján valószínűsíthető, hogy a város a saját területe és a polgárai által bérbe vett puszták után járó – a nemesi felkelés megváltásaként kivetendő – taksától tarthatott, amelyet a birtokos földesurak átháríthattak volna a bérlőkre.¹⁸ A magisztrátus tagjai attól is féltek, hogy a kihelyezett hitelek után járó törvényes (6%-os) kamatra az udvar adót (*contributio*) vet ki (7. pont). Pest városa a dunai repülőhidat intenzíven használó katonaság átvonulásával (*transenna*) járó terhek, így a rossz időjárás esetén az átkelésre való várakozás miatt az előírt időn túli (4-5-6 napos) tartózkodás és a *salgamum* költségeinek megtérítését is követelte (10. pont).¹⁹ Több pont is foglalkozott a szabad királyi városok joghatóságának a vármegyék törekvéseivel szembeni védelmével, például a szabad tisztviselőválasztással. Pest vármegye követelésével szemben, miszerint a magisztrátus fele jogtudó magyarokból és nemesekből álljon, a város követelte a szabad királyi városi privilégium által garantált szabad választás törvényi megerősítését (12., 13. pont).²⁰

¹⁶ BFL IV.1202.c Int. a.a. 3938. Pozsony, 1764. május 29. A Magyar Kamara rendelete Xaver Maygruber tisztújítási jelölésből való kizárásáról, és uo. Pest, 1764. június 15. Pest város válaszfeliratának fogalmazványa Ignatz Kastberger megválasztásáról.

¹⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. június 19. Anton Katics és Ignatz Kastberger jelentése.

¹⁸ Nagy J. 2020a: 36.

¹⁹ A *salgamum* mennyiségét az 1751. évi regulamentum szabályozta, a beszállsolt katonatiszteknek járó tűzifa- és gyertyailletményt jelentette. Erre: Schramek 2011: 52.

²⁰ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4059. Pest, 1764. június 13. Puncta Instructionis Dominis Ablegatis ad Diaeta. Pest vármegye országgyűlési követutasításának 52. pontjában ez a sérelem található: Kiss–Nagy–Kapitány 2015: 72.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS VITÁI – ALULNÉZETBŐL

Az udvar részéről a városok irányába már a diéta kezdeti szakaszán megnyilvánult egyfajta bizalmatlanság. Ezt jól mutatják Festetics Pálnak, a bécsi Udvari Kamara pozsonyi diétán is jelenlevő tanácsnokának Cornelius Nenyhez, Mária Terézia kabineti titkárához írt bizalmas jelentésének sorai:

„[...] a városok annyira szemtelenek, mint még soha. Egykor a városok voltak azok, akik a leginkább támogatták az udvar előterjesztéseit, de most ők azok, akik szeretnék elkezdni a lármázást. [...] teljesen emancipálódni szeretnének a pénzügyi kormány szerv irányításától, hogy visszatérjenek abba a rendtelenségbe, amelyben egykor voltak”.²¹

Mi lehetett ennek a bizalmatlanságnak a forrása? A diétán a szabad királyi városok a kincstárral kerültek szembe a *census regius* kivetése kapcsán.²² A Magyar Udvari Kamara ugyanis 1749-től egy városoktól szedett középkori eredetű adónem, a *census regius* ismételt bevezetésébe kezdett, és ez ezen az országgyűlésen kiváltotta a városok ellenállását. Hiába lett volna elvi lehetőség a vármegyék és városok összefogására a rendi kiváltságok védelme és az adóemelés kérdésében, a vármegyei követek által vezetett magyar rendiség a *census regius* ügyét nem karolta fel, azt lényegtelennek tekintette.²³ Mivel az adónemet a kincstár nem minden városra, így Pestre és Budára sem vetette ki, a kérdésben még a „negyedik rend” képviselői is megosztottak voltak. Míg a dunántúli és a dunáninnyi kerület városai amellet érveltek, hogy az ügyben közös sérelmet adjanak be közös ügyként, addig Pest arra buzdította a követeit, hogy az érintett városok (így az 1729 óta a diétákon a cenzust sérelemként szerepeltető Késmárk) egyéni kérelmeket adjanak be,²⁴ hivatkozva az 1514. évi 23. törvénycikkre, mely felmentette a városokat a királyi jobbágyokra kivetett adók alól.²⁵ Mivel a *census regius* királyi magánjövedelemnek számított, a kivetéséhez a rendi gyűlés hozzájárulására volt szükség. Ezért, miután a hadiadó nagyobb mértékű emelése kudarcba fulladt az országgyűlésen, a diéta lezárultát követően az udvar fokozottan támaszkodott a szabad királyi városok adóztatásából származó jövedelmekre, így erre az adóra is.²⁶

²¹ ÖStA HHStA KA Nachlass Neny. Festetics Pál jelentése Cornelius Nenynek. No. 19. Pozsony, 1764. július 31. (Az idézett szövegrész Nagy János fordítása.)

²² Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kiszzeben, Nagybánya, Debrecen, Szatmár és Késmárk adott be ebben a tárgyban sérelmet ezen a diétán: Kállay 1970: 432–433; Kállay 1972: 17.

²³ A *census regius* elleni városi panaszok fogadtatását említi: Kállay 1965: 100.

²⁴ A középkorban Zsigmond és Mátyás idején meghonosodott adónem a 16. század folyamán a legtöbb városban beolvadt a rendes hadiadóba, ám néhány helységben továbbra is külön szedték. Noha az 1715. évi 8. törvénycikk megszüntette a *census regius*-t, Kállay István kutatásai kimutatták, hogy Késmárkon és több említett szabad királyi városban a királyi rendeletek alapján ezután is kivetették. Kállay 1970: 432–433.

²⁵ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. július 30 és uo. 1764. augusztus 3. A városi tanács levélfogalmazványa és a követek válaszelevele.

²⁶ Kállay 1970: 439.

Ennél szokatlanabb volt – különösen az 1751. évi diétán tanúsított lojális magatartásukhoz képest – a diéta kezdetén a városok ellenállása és csatlakozásuk a vármegyei követek vezetett ellenzékhez az adóemelést és a nemesi felkelés reformjának kérdésében. Már a tárgyalások megkezdésekor kirobbant ügyrendi vita kapcsán érzékelhető volt, hogy Pest tanácsa hajlik arra az ellenzéki álláspontra, hogy először ne a királyi előterjesztéseket, hanem a rendi sérelmeket tárgyalják²⁷ abban az esetben, ha a kerületi üléseken a vármegyei követek nem próbálják megsérteni a városokat.²⁸ A pesti követjelentések rögzítik a rendek kezdetben tanúsított teljesen elutasító álláspontját a király által követelt 1 millió forintos adóemeléssel szemben, amikor is a követelésekre válaszként azzal feleltek, hogy az 1751. évi országgyűlésen megszavazott fél millió forintos adóemelést is el kellene törölni.²⁹ A jelentések a radikálisan ellenzéki álláspontot elutasító szeptember 19-i királyi leiratot követően regisztrálták azt a kormányzati taktikát is, hogy a nyakas vármegyei követeket nem az üléseken, hanem a nádornál tartott, a főispánok bevonásával zajló magánértekezleteken igyekeztek meggyőzni az uralkodói szándék támogatásáról.³⁰

Kastberger érzekelte a rendi összefogás lassú felmorzsolódását: az alsótáblai klérus átállását a kormánypárt oldalára, azt, hogy a káptalani követek október elején „kezdték aposztatává válni”.³¹ Ezzel egy időben a városok között is elindult egy hasonló folyamat. Ugyanekkor a pesti követ azt a – valószínűleg a negyedik rend soraiban is terjedő – véleményt közvetítette a tanács számára, hogy a fél milliós adóemeléssel bele kell egyezni azért, hogy a sérelmek orvoslást nyerjenek. Október 10-i jelentésében pedig már a városi követek aznap, a pozsonyi városházán lezajlott gyűléséről tudósít, amelyen a nemrégiben az uralkodónőnél Bécsben audiencián járt Gombos Mihály pozsonyi városi követ vitte a szót.³² A királynő állítólag számonkérte Gombost, hogy a „negyedik rend” miért nem támogatja az előterjesztéseit, mire ő válaszul azt felelte, hogy követeik az első két rendhez alkalmazkodtak, mivel „a szegény teherviselő nép a városokban ki lett szipolyozva, így nem képes adózni”.³³ Gombos Mária Terézia ígéreteiben bízva a 4 milliósra növelt éves adóösszeg megszavazására igyekezett rávenni a követe-

²⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. július 16. és 21. A városi tanács levélfogalmazványai követeihez.

²⁸ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. július 31. A városi tanács levélfogalmazvénya a követeihez.

²⁹ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. szeptember 4. és október 5. Ignatz Kastberger jelentése.

³⁰ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. szeptember 27. A királyi leiratról: Szijártó 2005: 250.

³¹ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. október 5. A káptalani követekre újabban: Nagy J. 2019: 180–185, Forgó 2021: 91.

³² Az evangélikus vallású, nemesi származású ügyvéd, Gombos Mihály 1747 és 1759 között Pozsony város aljegyzője, majd tanácsnoka, az országgyűlés alatt pedig bírása volt. Illésházy József tárnokmester ügyvédjeként említették 1756-ban. Életéről: Tóth 2012: 268; Tóth 2015: 1106.

³³ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. október 10. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

ket,³⁴ de ebbe állítólag csak három város követei egyeztek bele (őket a jelentés írója ekkor még nem nevezte meg).³⁵ Gombosról Festetics Pál bizalmas jelentéséből is tudjuk, hogy az aznapi nyilvános diétai ülésen egyértelműen kiállt a királyi előterjesztések támogatása mellett.³⁶ Nem is hiába, ugyanis ez az ülés kormányzati szempontból áttörést hozott: az adóösszeg 3,5 millió forintra emelkedett, majd október 13-án újabb 100 000 forinttal egészült ki.³⁷

A magisztrátussal folytatott levélváltásból megismerhetjük a pesti követ egyéni politikai stratégiáját is. Kastberger ugyanis egy a tanácsnál tett feljelentés miatt szorult helyzetbe került, mivel azzal vádolták, hogy Pozsony és Buda követeivel együtt ő is az elsők között szavazta meg az emelést, noha ezt a magisztrátus utasítása kifejezetten megtiltotta.³⁸ A követ határozottan tagadta a megajánlásban való részvételét, azzal mentve magát, hogy a nyilvános diétai ülésen sem vett részt, szállására visszavonulva beteget jelentett, ugyanis instrukciójával ellentétes értelemben felszólalni nem kívánt, hallgatását pedig a résztvevők könnyen beleegyezésnek vehették volna. Válasza a korabeli rendi közvélemény értelmezésére világít rá, tudniillik arra, hogy annak kell a terhek javát viselnie, aki hozzájárul az emeléshez, és ezt a vármegyei követek könnyen a városok ellen fordíthatják majd a megemelt adóösszeg újrafelosztásakor.³⁹ Kastberger az október 10-i szavazás eseményeiről a pesti követ írnoka révén tudhatott, aki arról tudósította, hogy a városi rendből először Pozsony, Esztergom és Buda követei (utóbbiak között a leírás szerint a kezét idegesen tördelő Balásy Ágoston is)⁴⁰ szövelték fel a királyi előterjesztések mellett az adóemelést támogatva.⁴¹ A hivatalos országgyűlési naplók alapján a kép nem ilyen egyértelmű: ezekben az október 10-i ülés leírásánál a budai követ nevét hiába keressük, ám ott találjuk a kor-

³⁴ Állítólag ezek között szerepelt a céhek szabadságainak védelme.

³⁵ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. október 10. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz. Egy november 5-i levelének utalásából sejtethető, hogy Pozsony, Buda és Esztergom követei lehettek azok, akik a városi követek közül először járulhattak hozzá az emeléshez. Uo. Pozsony, 1764. november 5.

³⁶ ÖStA HHStA KA Nachlass Neny. Festetics Pál jelentése Cornelius Nenynek. No. 44. Pozsony, 1764. október 11.

³⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. október 18. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz. Erre: Szijártó 2005: 252.

³⁸ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. október 27. A városi tanács fogalmazványa Ignatz Kastbergerhez.

³⁹ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. november 3. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

⁴⁰ A Hont vármegyéből származó, magyarul is beszélő Balásy Ágoston (+ 1769) 1741 és 1743 között Buda város számvevője, 1742 és 1751 között városi kancellista, 1751-től 1763-ig a város aljegyzője, 1763-tól belső tanácsosa volt. 1765-től haláláig Buda város bírájaként működött. A diétát követően nemesi címet szerzett. Életére: Nagy J. 2016: 178–179., nemességszerzésére: MNL OL A 57 Libri regii. 47. kötet. 449–451. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/view/hu_mnl_ol_a057_47_0307/?image=0&pg=221&bbox=314%2C-1455%2C1451%2C-788 – utolsó letöltés: 2023. március 27.

⁴¹ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. november 5. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

mánpártiak mellett a városok nevében nyilatkozó Gombos Mihály pozsonyi és az ellenzéki pasquillusokban lefejezéssel fenyegetett Pethő Sebestyén esztergomi követet,⁴² de velük vitatkozva az egyébként az adócsökkentésért kiálló városok, Besztercebánya, Szatmárnémeti és Nagybánya küldötteit is.⁴³ Az alsótáblai rendek az újabb, ezúttal végleges adóemelésre november 17-én szánták el magukat. Ennek során állítólag a kamaraelnök, Grassalkovich Antal azzal nyugtatta meg a „negyedik rend” bizonytalankodó tagjait,⁴⁴ hogy a megemelt adóösszeg felosztását nem a rendek fogják elvégezni, erről az uralkodó gondoskodik majd, és a döntés a városok számára kedvező lesz.⁴⁵ Az adóemelés érdekében a királynő ügyéért leghatározottabban kiálló két városi követ – a korban szokásos módon – személyes kegyajándékot nyert a viták lezárását követően:⁴⁶ míg Gombos Mihály egy dohánnyal töltött arany tubákosszelencét kapott, addig Pethő Sebestyén egy aranyérmes aranylánccal.⁴⁷

Eközben a város és követe – az ilyenkor szokásos menetrend szerint – felkészült a megemelt adóösszeg esetlegesen a városra háritandó részének mérséklésére.⁴⁸ Kastberger követ azonnal elkérte a várostól a meglévő deperdita-jegyzéket,⁴⁹

⁴² Pethő Sebestyén eredetileg a Dessewffy-ezred zászlótartója volt az esztergomi várban. 1746-ban, a városi helyőrség felszámolása után Esztergom városában maradt és polgárjogot szerzett. 1749-ben városi szószólová, majd árvagymámmá választották. 1751-ben lett belső tanácsos. 1761–1762-ben és 1776 és 1779 között városbíró volt. Lojális magatartását mutatja, hogy 1756-ban, a hétéves háború során felajánlotta a városi tanácsnak, hogy a királynő szükségére saját költségén egy lovas katonát állít ki és szerel fel. Az 1764–65. évi pasquillus szerint a követ „a szkíta nemesség díszét” akarja elpusztítani, ezért méltó az örök keresztre. Végül az ismeretlen szerző lenyakazással fenyegeti meg őt és a hozzá hasonlókat, akik a gazzetteikkal a „haza jogait szeretőket” megsemmisítik. Életére: Prokopp 1983: 402; Pífkó–Zachar 2000: 53; OSZK Ktt. Quart. Lat. 445. In *Pethő Cittis Strigoniensem Ablegatum*.

⁴³ MNL OL N 114. 15. kötet. Diarium diaetae 1764–65. [oldalszám nélkül]; MTA KIK Kt. Jogt. Osztály. 2.r. 44. Diarium diaetae anni 1764 et 1765. 219–220.

⁴⁴ Sajnos a pesti követjelentés arról már nem ad hírt, hogy Pethő Sebestyén esztergomi követ ugyancsak a királyi előterjesztések támogatójaként tűnt fel. Vele szemben többen felemelték szavukat az emelés ellen, így Besztercebánya és Kismarton követe is. Erre: MTA KIK Kt. Jogt. Osztály. 2.r. 44. Diarium diaetae anni 1764 et 1765. 264–265.

⁴⁵ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. november 17. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

⁴⁶ Az uralkodótól érkező ajándék a társadalmi hierarchia magasabb szintjén állók számára is nagy megriszteltetés volt. Az egyes diéták végén az uralkodó szolgálatában különös érdemeket szerzett ítélmestereket Mária Terézia több alkalommal is megajándékozta, így 1751-ben Brunsvik Antalt aranyéremmel ellátott nyaklánccal, 1765-ben felsőbüki Nagy Pált és Majthényi Károlyt pedig aranylánccal. Erre: Szijártó 2021: 509; MNL OL A 1 Originales referadae. 1765. év. No. 72. 1765. március 30.

⁴⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1765. január 30. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

⁴⁸ Az adóösszeg újraosztása az egyes vármegyék és városok között az úgynevezett *rectificatio portarum* során történt, amelynek alkalmával annak megállapítására került sor, hogy az egyes törvényhatóságokra hány adóporta esik. A porták kiigazítása történhetett az országgyűlés végén, miként 1751-ben, vagy azon kívül, uralkodói hatáskörben, miként az az 1728–29. diétát követően történt.

⁴⁹ A deperdita a katonaság ellátására a polgári lakosság által nyújtott, de a katonai hatóságok által utólag pénzben megtérítendő élelmiszerek jellemzően alacsonyán megszabott ára és a magasabb

valamint a hadiadó hátralékokról és a városi adósságokról szóló kimutatásokat.⁵⁰ Azért, hogy a város elkerülje a magasabb adóösszeg fizetését, a városi tanács több alkalommal is megküldte érveit a követnek: a Magyar Királyságban a legutóbbi diéta óta betelepített, az adóalapot növelő 300–400 pusztá döntően a vármegyék területén fekszik és vármegyénként 1000–1500 forintos többletbevételt biztosíthat; Pest város nem bővelkedik a hadiadó fizetéséhez és a katonaság ellátásához szükséges terményekben és tűzifának valóban, ezeket a parasztságtól kell drágán beszereznie; a város területén sok a hadiadó alól mentesített rendház, itt helyezkedik el az ugyancsak adómentességet élvező Invalidusok Háza és a Királyi Kúria; a dunai átkelőt igénybe vevő hadsereg átvonulásából és beszállásolásából nagy mennyiségű meg nem térített költség származik.⁵¹ Mindezek miatt a város képtelen kifizetni az állami adót, illetve azt csak hitel felvételével tudja fedezni.⁵² A felsorolt mentségek nagy része azonban nem tükrözi a város valós gazdasági teljesítőképességét, és a politikai cél elérése érdekében torz képet fest Pestről. A század elején még domináns mezőgazdaság ekkorra már teret veszített az ipar és a kereskedelem javára, megkezdődött a külvárosok beépülése. Emellett a pesti országos vásárok forgalmának a század közepén felfutó növekedése, valamint az, hogy a század elejéhez képest az adófizető lakosság száma a három-négyszeresére emelkedett (1716-ben 3400, 1769-ben 13 400 fő) korántsem egy elszegényedő és adóját befizetni képtelen város képét sejteti.⁵³ Az 1724 óta a városban székelő Királyi Kúria bíráinak, ügyvédjeinek és a katonaságnak a jelenléte sem lehetett gátja a gazdasági prosperitásnak, sőt ez inkább állandó munkaalkalmat és vásárlóerőt jelentett az iparosok, kereskedők és vendéglősök számára.⁵⁴

A követnek a tanács előírta, hogy a többi várossal összefogva kérjen a királynőnél audienciát annak érdekében, hogy a *rectificatio portarum*, vagyis a megemelt adó elosztására ne a „negyedik rend”-re sérelmes módon, a vármegyék túlsúlyát biztosító diétán kerüljön sor, miként az 1751-ben történt, hanem Bécsben, az országgyűlést követően, az uralkodó által összehívott konferencián, ahogyan erre 1729-ben került sor.⁵⁵ Végül – a kamaraelnök ígérete ellenére – az előbbi gyakorlat folytatódott 1764–65-ben is: ekkor a követ fő feladata már az lett, hogy az adóporták kiigazítására kiküldött bizottságban pártfogókat találjon a város számára. Nemcsak emlékiratot adott be a bizottság elnöki tisztét ellátó

piaci ár közötti különbséget összege. A kortársak egyfajta bújtatott közteherként tekintettek rá. Schramek 2014: 124.

⁵⁰ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. október 10. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

⁵¹ Az erre vonatkozó városi tanácsi utasítások: BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. október 15., 1764. november 11., 1765. december 3., MNL OL N 55 Diaeta anni 1764–65. Lad O., Fasc. E., No. 23. Pest város sérelme Batthyány Lajos gróf nádorhoz.

⁵² BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. január 15. Ignatz Kastberger követ jelentése.

⁵³ Nagy L. 1975: 127; Bácskai 2007: 376–377, 387–389.

⁵⁴ Bácskai 2000: 80.

⁵⁵ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. október 27. A városi tanács fogalmazványa Ignatz Kastbergerhez. A korábbi gyakorlatra: Schramek 2018: 1131.

nádornak,⁵⁶ de a város utasítására igyekezett megkeresni, támogatásra kérni több főurat is, így az 1751-ben még a város túlterheltségét bizonygató Barkóczy Ferenc hercegrímást, a város felettes hatóságának fejét és egyben pesti ház- és telekbirtokos Grassalkovich Antal kamaraelnököt,⁵⁷ vagy annak vejét, Forgách János gróf nógrádi főispánt.⁵⁸ Mi több, a kebelbeli városokkal hagyományosan nem igazán jó viszonyban lévő Pest-Pilis-Solt vármegye helyettes alispánja és követe, Laczkovich Imre is segítette a várost azzal, hogy Balassa Pál gróf bizottsági tagot is informálta a város rossz anyagi helyzetéről.⁵⁹ A döntő bizottsági ülésen állítólag a városok nagybírája, Batthyány Ádám tárnokmester közbelépése mérsékelte végül a tervezett adó mennyiségét: „kis Pest” városára a tervezett 6 helyett csak 5 adóportával többet terheltek,⁶⁰ így azok száma összesen 28-ra emelkedett.⁶¹ A korabeli rendi közéletben általában sokat vártak egy befolyásos patrónus támogatásától: a közfelfogás szerint az adófelosztáskor a városok érdekeit senki sem mozdította elő hathatósan, míg a vármegyék az ott nagybirtokos főurak támogatását élvezhették.⁶² Ezért, Batthyány tárnokmester segítsége ellenére a követ mégis azzal indokolta a sikertelenségét, hogy nem volt senki, aki Pestért felszólaljon, míg Vas vármegye csökkenteni tudta adóját főispánja, Batthyány Lajos nádor befolyása révén.⁶³

A nemesi felkelés reformjának ügyében a magyar rendiség egységesebb álláspontot képviselt, és úgy tűnik, hogy ez alól a városok sem voltak kivételek. Mária Terézia november 8-i leiratában – a magasabb adó elérése érdekében – visszavonta ugyan az *insurrectio* szabályozására vonatkozó kérését, ám a hadiadó

⁵⁶ Kérvényét a nádornak január 11-én nyújtotta be, amelyet fiának, Batthyány József kalocsai érseknek ajánlott: BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1765. január 14., MNL OL N 55 Diaeta anni 1764-65. Lad O., Fasc. E., No. 23. Pest város sérelme Batthyány Lajos gróf nádorhoz.

⁵⁷ Grassalkovich Antal gróf birtokszomszédja volt Pest városának, mely régóta igyekezett jó viszonyt ápolni a főúrral. Az akkoriban személynöki tisztséget betöltő Grassalkovich 1734-ben, a városnak tett szolgálatai fejében ingyen kapott kertet a magisztrátustól a Hatvani utcai háza mellett. A közte és a város között Gubacs és Szentlőrinc pusztá határkijelölése miatt kirobbant pereskedés lezárásakor (1738) a megbékélés érdekében a város örökre mentesítette a személynök pesti házáat a közterhek alól, és 2000 forint készpénzt fizetett neki. Erre: Gárdonyi 1932: 131; Nagy L. 1957: 145.

⁵⁸ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. december 29. A városi tanács levélfogalmazványa Ignatz Kastbergerhez.

⁵⁹ Közvetítését az alispán azzal indokolta, hogy romló anyagi viszonyai miatt a lakosság elvándorolhat, ez pedig a vármegyei jobbágyság agrártermékeinek értékesítési lehetőségeit is negatívan befolyásolná. BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1765. január 14. Ignatz Kastberger követ jelentése.

⁶⁰ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. január 18. Ignatz Kastberger követ jelentése.

⁶¹ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. január 15. Ignatz Kastberger követ jelentése.

⁶² A városi polgárság benyomásainak ellentmond az az 1751. évi diéta adófelosztása kapcsán tett megfigyelés, mely szerint a hadiadó egyes törvényhatóságok közti elosztása nagyjából tükrözte az országban zajló gazdasági és társadalmi fejlődés irányait, vagyis az adóterhek nagyságának módosulása az adófizetők számát és anyagi helyzetük módosulását képezte le, és nem egy-egy sikeres vagy sikertelen rendi politikai eredményes érdekvégyesítést tükrözött. Nagy J. 2020b: 238.

⁶³ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. január 23. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

összegének megszavaztatása után, 1765 januárjában ismét elővette azt.⁶⁴ *Insurrekciós* kötelezettsége a városoknak is volt, de nem személyesen teljesítették, hanem pénzzel váltották meg, és felkelés esetén a felszerelt katonákat annak a vármegyének a kontingensébe küldték, amelynek területén az adott város feküdt. A felkelés kiállításának a városok számára elsősorban szimbolikus-politikai jelentősége volt: kiváltságaik megőrzésében és a rendiséghez való tartozásuk megjelenítésében játszott szerepet.⁶⁵ E tárgyban a városi tanács továbbra is helyeselte a rendek megegyezést elutasító magatartását, követét az első két rend véleményének követésére és a nemesi felkelés fennmaradását biztosító törvények (1715. évi 8. és 1723. évi 6.) megtartására intette.⁶⁶ Végül, mint ismeretes, ebben (és az úrbér ügyében) az uralkodó által benyújtott törvénytervezetet a rendek az országgyűlés 1765. márciusi berekesztése előtt nem is fogadták el.⁶⁷

A vármegyei követekkel az adóemelés és a nemesi felkelés kérdésében való időleges együttműködés nem jelentette azt, hogy a városok megfélemltek volna a vármegyéktől elszenvedett partikuláris sérelmeikről. Jó példa erre az, ahogyan a Pest-Pilis-Solt vármegye által beadott panaszt tárgyalták. A panaszt a vármegye a Pesten és Budán a nemesi ingatlanok után a városi hatóság által is szedett telekadó (*Grundgeld*), illetve a nemesek városi ingatlanszerzését akadályozó gyakorlat ügyében adta be.⁶⁸ A városi sérelmek diétai tárgyalásakor (augusztus 26–27.) a budai követ, Balásy Ágoston megpróbálta tájékoztatni a Királyi Táblát a telekadó ügyében, de annak elnöke, Koller Ferenc személynök durván utasította, hogy üljön vissza a helyére. Pest városának az átvonuló katonaság ügyében beadott panaszát sem vették fel az országos sérelmek közé, miként abban sem sikerült eredményt elérni, hogy újratárgyalják a vármegyék által a városokra áthárított, a katonaság számára (1751 óta némi szerény térítés fejében) teljesítendő előfogatok (*forspont*) kérdését. A 27-i ülésen a többi város sérelmét sem hallgatták meg, Kastberger a személynököt a városok ősellenségének (*Erbfeind*) titulálta.⁶⁹ Talán nem véletlen, hogy az elnöklő személynök semmit sem tett a városok érdekében, hiszen azok a kormányzat szerint addig sem szerepeltek jól a diétán, és inkább teret engedett a vármegyék követeléseinek. Beadott írásos nyilatkozatában a városi követ azzal védekezett, hogy a tanácsnak az 1703. évi városi kiváltságlevél engedte meg a telekadó szedését, annak éves kivetésének gyakorlata ellen

⁶⁴ Szijártó 2005: 253–254.

⁶⁵ Lázár 2015: 76, 84.

⁶⁶ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. október 21. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz, és uo. Pest, 1764. október 27., 1765. február 6. A városi tanács levélfogalmazványai.

⁶⁷ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1765. március 15. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

⁶⁸ Az utasítás 53. pontjában: Kiss–Nagy–Kapitány 2015: 72.

⁶⁹ A városi sérelmek tárgyalása augusztus 29-én ért véget. BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. augusztus 27. és 29. Ignatz Kastberger jelentése.

a házbirtokos nemesség nem szokott tiltakozni, az pedig, hogy az ingatlanszerzést a polgárság valóban megakadályozná, tényszerűen nem igazolható.⁷⁰

AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS ESZKÖZTÁRA

A városok követei, akik nem kaptak szerepet a döntéshozatali mechanizmusban és tehetetlenül szemlélték a tárgyalási rend felbomlását, a Koller Ferenc személy-
nők és a vármegyei követek közötti szócsatákat, egy idő után elfogadták a kormányzati narratívát, mely szerint a magyar diétából „egy valóságos lengyel diéta fog keletkezni”.⁷¹ Mindez azonban, mint fentebb is láthattuk, nem jelentett teljes politikai passzivitást! A szakirodalom szerint a szabad királyi városok közös érdekeik védelme érdekében már a 17. század folyamán összehangoltan léptek fel, az országgyűlés előtt információt cseréltek egymással és egyeztették álláspontjukat.⁷² A „negyedik rend” együttműködésének hagyománya megkopva ugyan, de ezen a diétán is tovább élt: a közös sérelmi lista összeállításán túl a városok követei gyakran üléseztek együtt a *Vad emberhez* címzett fogadóban és a pozsonyi városházán. Arra az esetre, ha a városukat támadás érné, a rendi politikai életben járatan pesti követeiket a magisztrátus a befolyásos soproni követhoz és városbíróhoz, Ernst József Keresztély bírúhoz irányította. A pesti magisztrátus egyik, követeinek írt levele arról tanúskodik, hogy a tanács a legjobb anyagi helyzetben lévő városok között tartotta számon a saját városát, hangsúlyozva azt, hogy Budával, Sopronnal és Pozsonnyal „szinte ugyanolyan státuszban van”.⁷³ Kastberger – politikai tapasztalatlanságán túl – nagy hátrányból indult magyar nyelvtudásának hiánya miatt is, ugyanis – főként az alsótablán – a viták egy része a latin mellett magyarul zajlott.⁷⁴ A városi tanács ahelyett, hogy lecsereelte volna a követét, végül úgy igyekezett megoldani a problémát, hogy a Pozsonyban élő, magyar nyelven is tudó ágensét, Fabsics Istvánt utasította követe kíségtésére. Emellett a szomszédos Buda város követét, a magyarul kiválóan beszélő – és pesti követtársa bevallása szerint vele jó viszonyt ápoló – Balásy Ágostont is segítségtül hívhatta.⁷⁵

Egy-egy ad hoc sérelem orvoslása érdekében a városi követek kisebb csoportjai együtt igyekeztek eljárni közös ügyükben. Az 1745. évi jászkun redempciót

⁷⁰ Ennek a közlésnek ellentmond, hogy a református vallású Pest vármegyei követ, Ráday Gedeon és családja – a protestánsok ingatlanszerzését tiltó szabad királyi városi privilégium vonatkozó pontja miatt – anyai örökségének átvételében sokáig akadályoztatva volt. BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. szeptember 4. Ignatz Kastberger jelentése, és uo. Pest, 1764. szeptember 19. A házzal kapcsolatos korábbi jogvitákra: Gárdonyi 1927.

⁷¹ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. augusztus 8.

⁷² H. Németh 2002: 210.

⁷³ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. július 3. A városi tanács levélfogalmazványa Ignatz Kastbergernek és Anton Katicsnak.

⁷⁴ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. augusztus 27. és 29. Ignatz Kastberger jelentései a városi tanácsnak.

⁷⁵ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pest, 1764. szeptember 3. A városi tanács levélfogalmazványa Ignatz Kastbergerhez.

követően vámmentességet nyert jászkun kerületi lakosok kiváltsága például nemcsak Pest és Buda dunai folyami átkelésből származó jövedelmeit apasztotta, de a redemptusokkal szomszédos Debrecen és Szeged bevételeit is csökkentette, ezért a négy város közös felterjesztést akart tenni e kiváltság megtámadására. Közös ügyet (*communa causa*) ugyan nem sikerült formálni a sérelemről, de a két Duna menti város küldöttei folyamatos egyeztetésben maradtak Debrecen és Szeged köveivel.⁷⁶

Politikai gyengeségük miatt a követek elsősorban nem magán a diétán, hanem annak időtartama alatt az egyes pozsonyi és bécsi kormányhatóságoknál folytatták érdekérvényesítő tevékenységüket, mai kifejezéssel élve a lobbizást.⁷⁷ A mikropolitikai *do ut des* elve alapján az egyes konkrét ügyek sikerre vitele, így a követeik számára megfelelő pozsonyi szállás megtalálása, az adócsökkentés elérése, vagy egy-egy vitás tulajdonjogi ügy rendezése érdekében a városoknak meg kellett találniuk a megfelelő pártfogókat, akiket kisebb-nagyobb ajándékokkal próbáltak megnyerni. A pesti követek például a korszakban gasztronómiai ínyencségnek számító teknősbékával lepték meg patrónusaikat, így kapott a diéta elején és végén Végh Ignác és Kalóczy Mihály kamarai tanácsos és Balogh László helytartótanácsos ebből a csemegéből egy-egy nagyobb mennyiséget.⁷⁸ Hasonló stratégiát követett a szomszéd város, Buda is akkor, amikor követei útján a település fő exportcikkének számító budai borral ajándékozta meg patrónusait, a központi kormánysszervek tisztviselőit.⁷⁹

* * *

Országgyűlési levelezésüket áttekintve látható, hogy Pest város követei nem játszottak vezető szerepet a diétán a „negyedik rend” képviselői között, amiként a városok sem tudtak érdemben beleszólni a kormányzat és a rendi politikai élet fő alakítói, a főrendek és a vármegyei követek közötti csatározásokba. A levelezés forrásértéke viszont lehetővé teszi néhány következtetés levonását erről a kevésbé ismert diétai csoportról. Az adóemelés kérdésében a városok többsége (ahogyan Pest is) a rendiség nagyobb részének elutasító álláspontját követte, majd – párhuzamosan a káptalani követek fokozatos irányváltásával – 1764. október elejétől lépésről lépésre vált egyre engedékenyebbé a kormányzat elképzelései iránt.

⁷⁶ A két tiszántúli város a diéta elején ebben az ügyben nem adott be hivatalos sérelmet, mely alapján egy közös felirat elkészíthető lett volna. Ráadásul Szegeden a szomszédos jászkun helységek lakosai a gyakorlatban a korábbiakban is sértetlenül élvezték a rév-, és vámmentességet: ennek ténye gyengítette volna a városok érvelését a kiváltság elleni közös fellépés esetén. A követelést az is okafogyottá tette, hogy a jászkunok kérvény útján már november folyamán megszerezték maguknak az uralkodótól a vám- és révmentesség privilégiumának megerősítését. Erre: BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. november 17. és november 28. Ignatz Kastberger jelentése a városi tanácshoz.

⁷⁷ Nagy J. 2016: 170–171.

⁷⁸ BFL IV.1202.c Int. a.a. 4044. Pozsony, 1764. június 19. Anton Katics és Ignatz Kastberger jelentése és uo. Pest, 1764. december 5. Ignatz Kastberger levele a városi tanácshoz.

⁷⁹ BFL IV. 1002.a. 67. kötet. 1764. június 5. 74. fol. A 18. századi gyakorlatra: Nagy J. 2020a: 42.

Sajnos sem a felhasznált levelezés, sem a korabeli naplók nem engedik meg, hogy pontosabb képet alkossunk a csoport egészének pálfordulásáról, de a hangadó követeket sikerült azonosítanunk. A szabad királyi városok, mint a Kamara és a Helytartótanács által felügyelt „királyi jószágok” ugyan igyekeztek a kormányzat és a kormányzati tisztviselők kegyét keresni, ám rózsásnak éppen nem mondható anyagi helyzetük és Bécs reformtervei időlegesen a rendi ellenzék oldalára állították őket az adóemelés és a nemesi felkelés kérdésében. Vagyis a városokra hagyományosan jellemző, az 1751. évi diétán még egyértelműen lojális viselkedés a kormányzat felé ezen az országgyűlésen megváltozott. Ám ez a félig-meddig ellenzéki szereplés végül inkább rontotta amúgy sem kedvező alkupozícióikat, és az 1728–29., valamint az 1751. évi országgyűlésen még bevált taktikákat ekkor már nem tudták alkalmazni. Korábban a városok az adóemelés következetes megszavazásakor az udvari racionalitás értelmében szerzett szimbolikus tőkét a kormányzattal szemben sérelmeik orvoslására igyekeztek felhasználni,⁸⁰ ám – mint azt a személynök elutasító álláspontja is mutatta – az udvar egyértelmű támogatásának hiányában a vármegyékkel szemben már nem tudták megvalósítani az elképzeléseiket. A rendek városokkal szembeni bizalmatlansága miatt a vármegyék és városok közti diétai együttműködés sem bizonyult tartósnak: jól bizonyítják ezt azok az – 1764–65. és a következő, 1790–91. évi diétán is – ismétlődő panaszok, melyek a városok számának növelését és a városi szavazatok számának korlátozását követelték.⁸¹ Számos kérdésben (például a *census regius* ügye, a jászkunok vámentessége elleni fellépés) pedig a városok belső megosztottságuk miatt nem tudtak hathatósan fellépni. A pesti követ is leginkább a nyilvános üléseken kívül, az adóporták felosztására kirendelt deputációkhoz benyújtott sérelmek előadásakor mutatkozott aktívnak, illetve akkor, amikor bizonyos főméltóságokat magánúton igyekezett meggyőzni városa támogatásáról.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1002.a Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek.

IV.1202.a Pest Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek.

IV.1202.c Pest város tanácsának iratai. Rendeletek és felterjesztések (Intimata, mandata et repraesentationes).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

A 1 Magyar Kancelláriai Levéltár. Originales referadae.

A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii.

⁸⁰ A német Reichstaghoz hasonlóan a városoknak az adókérdésben kellett engedményeket tenniük, hogy ebből maguknak politikai tőkét kovácsolhassanak. Krischer 2008: 146, 148.

⁸¹ Csizmadia 1983: 33–44; Kiss–Nagy–Kapitány 2015: 69.

- N 55 Regnicolaris Levéltár. Diaeta anni 1764.
N 114 Regnicolaris Levéltár. Kovachich Márton György gyűjteménye.
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár (MTA KIK Kt.)
Jogt. Osztály. 2.r. 44. Diarium diaetae anni 1764 et 1765.
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSZK Ktt.)
Quart. Lat. 445. In *Pethő Cittis Strigoniensem Ablegatum*.
Österreichisches Staatsarchiv. Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (ÖStA HHStA)
Kabinetsarchiv (KA)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bácskai Vera 2000: Budapest története 1686–1873. In: Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: *Budapest története a kezdetektől 1945-ig*. Budapest, 77–126.
Bácskai Vera 2007: A pesti Belváros háztulajdonosainak mobilitása (1733–1820). In: Bácskai Vera: *Városok és polgárok Magyarországon*. I. kötet. Budapest, 375–402.
Bónis György 1974: *Pest-budai hivatali utasítások a XVIII. században*. Budapest.
Bónis György 1975: Városigazgatás, várospolitikai. In: Kosáry Domokos (szerk.): *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest, 159–190.
Csizmadia Andor 1964: Egy 200 év előtti országgyűlés évfordulójára. A „Kollár contra Status et Ordines”. *Jogtudományi Közlöny* (19.) 4. 214–227.
Csizmadia Andor 1983: A szabad királyi városok becikkelyezése az 1790–91. évi országgyűlésen. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténelmi tanulmányok V*. Budapest, 33–45.
Dümmerth Dezső 1968: *Pest város társadalma 1686–1696*. Budapest.
Forgó András 2012: A politika kultúrtörténete. Egy „német” elmélet vitája és annak tanulságai. *Világtörténet* (34.) 3–4. 171–184.
Forgó András 2017: *Egyház – Rendiség – Politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. századi országgyűléseken*. Budapest.
Forgó András 2021: Rebellious Priests? The Catholic Clergy and the Diet, 1764–1765. *Hungarian Historical Review* (10.) 73–95. <https://doi.org/10.38145/2021.1.73>
Gárdonyi Albert 1927: Ráday Pál jogvitája a pestvárosi tanáccsal. *Protestáns Szemle* (36.) 4. 213–219.
Gárdonyi Albert 1932: Vidéki birtokosok Pesten a XVIII. században. *História* (5.) 130–133.
Grünwald Béla 2001: *A régi Magyarország 1711–1825*. (Szerkesztette és a jegyzeteket kiégszítette Poór János.) Budapest.
H. Németh István 2002: A szabad királyi városok egységes fellépéséről a kora-újkorban (16–17. század). *Soproni Szemle* (56.) 3. 210–238.
Horváth Mihály 1873: *Magyarország történelme*. VII. kötet. Budapest.
Kállay István 1965: Die Einführung einer neuen königlichen Steuer (Census regius) in den königlichen Freistädten in Ungarn 1749–1780. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*. 17/18. 96–108.

- Kállay István 1970: A census regius bevezetése, illetve felújítása szabad királyi városainkban a XVIII. század második felében. *Történelmi Szemle* (13.) 3. 431–439.
- Kállay István 1972: *A szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában*. Budapest.
- Kiss Anita – Nagy János – Kapitány Adrienn 2015: *Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században*. (Szerk.: Kiss Anita). Budapest.
- Krischer, André 2008: Politische Repräsentation und Rhetorik der Reichstädte auf dem Reichstag nach 1648. In: Feuchter, Jörg – Helmrath, Johannes (Hgg.): *Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. (Eigene und Fremde Welten 8.) Frankfurt – New York, 135–148.
- Lázár Balázs 2015: A Magyar Királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregeiben (1741–1815). In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Budapest, 41–114.
- Nagy János 2016: Sopron és Buda országgyűlési követei a 18. századi diétákon. In: Kónya Peter – H. Németh István (szerk.): *Mestá na sneme. Városok a diétán. Ochrana mestskejch záujmov vobdobí stavovského a občianskeho parlamentarizmu. Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában*. Eperjes, 157–189.
- Nagy János 2017: Az új szabad királyi városok becikkelyezésének ügye az 1751. évi országgyűlésen. *Fons* (24.) 1. 69–108.
- Nagy János 2020a: Lojális alattvalók és lokális érdekvédők. Buda város követei az 1728–1729. évi országgyűlésen. *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv* (15.) 29–50.
- Nagy János 2020b: *Rendi ellenzék és kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen*. Budapest.
- Nagy Lajos 1957: Mezőgazdaság Pesten a XVIII. században. *Tanulmányok Budapest múltjából* 12. 133–196.
- Nagy Lajos 1975: *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Budapest.
- Osztetzky Dénes 1935: *A hazai polgárság társadalmi problémái a rendiség felbomlásakor*. Budapest.
- Pifkó Péter – Zachar Anna 2000: *Esztergom helytörténeti kronológiája a kezdetektől 1950-ig*. Esztergom.
- Prokopp Gyula 1983: Régi esztergomiak. In: Baják István et al. (szerk.): *Esztergom Évlapjai 1983. Annales Strigoniensis*. Esztergom.
- Schmall Lajos 1899: *Adalékok Budapest székes főváros történetéhez*. Budapest.
- Schramek László Péter 2011: *Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*. Budapest.
- Schramek László Péter 2014: A 18. századi állami adóztatás alapvonalai. In: Horváth Attila – Galambos István – Marschall Adrienn (szerk.): *Adalékok az adózás történetéhez*. Budapest, 113–130.
- Schramek László Péter 2018: A magyar vármegyék szerepe a Habsburg Monarchia haderejének finanszírozásában. Egy 1730. évi felmérés tapasztalatai. *Századok* (152.) 5. 1127–1149.
- Szijártó M. István 2005: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Budapest.
- Szijártó M. István 2016: *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*. Budapest.

- Szijártó M. István 2021: *A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben*. Budapest.
- Tóth Árpád 2010: Városi polgárság és rendi identitás a késő rendi korszakban. In: Bódy Zsombor – Horváth Sándor – Valuch Tibor (szerk.): *Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. Budapest, 471–480.
- Tóth Árpád 2012: Az evangélikus polgárság és nemesség társadalmi és rokoni hálózatai Pozsonyban a 18. században. *Urbs. Magyar Városhörténeti Évkönyv* (7.) Budapest, 236–282.
- Tóth Árpád 2015: Nemesség, polgárság és honorácior értelmiség határán: városi tisztviselők a késő rendi társadalom korszakában. *Századok* (149.) 5. 1093–1111.